

Janne Matikainen

METODIT – KETÄ KIINNOSTAA?

Menetelmällistä keskustelua käydään viestintätieteissä ja yleisemminkin yhteiskuntatieteissä nykyisellään huolestuttavan vähän – lieneekö syynä jatkuva arviointi, upj ja valtionhallinnon tuottavuusohjelma. Sitten 1990-luvulla tapahtuneen laadullisen menetelmien vallankumouksen jälkeen uusia menetelmiä on tullut vähän. Samaan aikaan kvantitatiivisten menetelmien osaaminen ja käyttö on viestintätieteissä lähes olematonta ainakin maisteritasolla. Jokaisella maisterilla ja tutkijalla pitäisi olla kvantitatiivisen tutkimuksen perusteet hallussa kvantitatiivisten tutkimuksen lukemista ja arvioimista varten. Ja vaikka laadullisia menetelmiä käytetään paljon, on niiden käyttö niin opinnäytteissä kuin muissakin tutkimuksissa toisinaan epämääräistä.

Perusajatukseni on, että tieteessä on tehtävä pätevää empiiristä tutkimusta, jotta viestinnällisistä ja yhteiskunnallisista ilmiöistä pystytään sanomaan jotain olennaista. Pelkkä empiirinen tutkimus ei tietenkään riitä, vaan empiriaa on pystyttävä tulkitsemaan ja selittämään teoreettisesti.

Tutkimuksen lähtökohdan pitäisi kaiketi olla se, että menetelmät valitaan tutkimusongelman ja -kysymysten pohjalta. Usein käytäntö on kuitenkin toisenlainen. Liikkeelle lähdetään siitä mitä osataan ja mihin on totuttu. Tällöin lähtökohdaksi otetaan laadulliset menetelmät ja jos ei muuta keksitä, niin tehdään haastatteluja. Haastattelu koetaan helpoksi menetelmäksi: Haastatteluja osaa tehdä periaatteessa jokainen ja analyysistakin selviää jonkinlaisella teemoittelulla ja luokittelulla. Olisi paljon haasteellisempaa käyttää monimuuttujamenetelmiä.

Osaa laadullisia tutkimuksia ja analyyseja vaivaa tietynlainen vaikutelmanvaraisuus. Tarkoitan sitä, että aineistosta poimitaan kiinnostavat kohdat systemaattisen analyysin sijaan. Tämä taas johtuu siitä, ettei analyysissä ole selkeää analyysiyksikköä. Aina ei siis edes tiedetä, mitä tarkkaan ottaen analysoidaan. Samoin analyysin validiteetin ja esimerkiksi yleistettävyyden pohdinta jäävät usein varsin hataraksi. Nämä havainnot koskevat painokkaasti eteeni tulleita graduja ja kertovat puutteista menetelmällisessä osaamisessa.

On myös hyvä huomata, että laadullisessa tutkimuksessa tapahtuu kehitystä ja laadulliseen tutkimukseen on kehitetty entisten lisäksi uudehkoja toimivia menetelmiä. Esimerkiksi laadullisen asennetutkimuksen menetelmä (Vesala & Rantanen 2007) tarjoaa systemaattisen tavan paitsi haastattelujen tekemiseen myös analyysiin. Samoin kasvatustieteen parissa kehitelty fenomenografinen tutkimus on osoittautunut suosituksi laadullisen tutkimuksen tekemisen tavaksi.

Laadullisella tutkimuksella on myös rajansa, jotka olisi hyvä tiedostaa. Eri-tyisen haasteellinen on kysymys vaikutusten tutkimuksesta. Voidaanko laadullisella tutkimuksella tutkia vaikutuksia ja tehdä kausaalisia päätelmiä? Tästä päästäänkin kvantitatiivisen tutkimuksen vahvuuteen – ja samalla ongelmaan – eli kausaaliseen selittämiseen. Muistan nähneeni esimerkkejä (onneksi muilta tieteenaloilta!), joissa kausaalinen selittäminen on mennyt pahasti metsään, kun kausaalisuuden ja korrelaation välille on asetettu yhtäläisyysmerkit.

Sen sijaan yhteiskuntatieteissä ja varsinkin viestintätieteissä kausaalista tutkimusta näkee harvakseltaan. Pertti Töttö (2004, 87) esittääkin kritiikkiä nykyisessä yhteiskuntatieteessä vähäiseen kausaaliseen selittämiseen. Tämä johtuu hänen mukaansa sosiaalitieteissä vallalla olevasta seuraavasta luonnon- ja ihmistieteen dualismia ylläpitävästä argumentista:

- (i) Kausaalinen selittäminen edellyttää, että todellisuus on x -istinen (missä x on esimerkiksi "atom", "determin" ja/tai "mekan").
- (ii) Sosiaalinen todellisuus ei ole x -istinen
- (iii) Siispä sosiaalista todellisuutta ei voi selittää kausaalisesti.

Sosiaalisessa todellisuudessa on kuitenkin hahmotettavissa ilmiöitä, joissa on syy (X) ja vaikutus (Y). Näiden suhde ei ole sattumanvarainen, vaan tutkijalla on oltava teoreettisesti päteviä arvauksia sekä empiiristä näyttöä, että X aiheuttaa Y :n. (emt., 94). Antti Eskola (1994, 25) nimittää Tötön kuvaamaa argumenttia mekanistis-deterministiseksi tutkimusparadigmaksi. Paradigma oli voimissaan 1950- ja 1960-luvuilla, mutta ajautui tunnetuin seurauksin niin metodologiseen kuin poliittiseen kriisiin. Eskola (emt., 45) toteaa, että mainittu metodikonstruktio on edelleen pätevä joissain kysymyksissä, mutta on monia ilmiöitä, jotka vaativat kokonaan toisenlaista metodologiaa. Voidaankin kysyä, onko deterministisen ajattelun poissulkeminen aina järkevää ja kannattaisiko toisinaan sallia kausaalinen ajattelu ja siten kvantitatiiviset menetelmät?

Sekä teoreettista että empiiristä tutkimusta uhkaa nykypäivänä käytännöllinen selvitystyö, jossa haetaan parhaita käytäntöjä ja nopeasti käytäntöön sovellettavia malleja. Tutkimus lähtee usein liikkeelle pragmaattisista lähtökohdista. Halutaan tutkia jotain tiettyä käytäntöä, käyttöä, tyytyväisyyttä, vaikutuksia jne. Kurt Lewinin vanha hokema, että "mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria" tuntuu unohtuneen, vaikka eihän Lewinin tokaisua todeksi ole osoitettu. Lewin suuntasi sanomansa aikansa teoreettisesti painottuneille tutkijoille, joita kannustettiin tarttumaan käytännön ongelmiin (Eskola 1997, 149). Näiltä ajoilta onkin ajatus, että tutkimuksen on lähdeävä liikkeelle teoriasta, jonka pohjalta asetetaan empirialla testattavat hypoteesit. Tällainen käsitys tutkimuksen teoriapohjaisuudesta on monessa suhteessa väistynyt ja teoriolla on usein kokonaan uusi asema tai rooli. Voidaankin väittää, että teorian rooli yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on vahvistunut. Eskola (emt., 147) toteaa, että "teorian merkitys käytäntöön nähden on itse asiassa vahvistunut. Teoria ei enää ole ulkoinen väline lainalaisuuksien etsiskelyssä, vaan sisäisellä tavalla kietoutunut sekä 'totuuteen', joka on luonteeltaan aina sosiaalisesti tuotettua, että menetelmälliseen prosessiin, jossa 'totuus' konstruoidaan." Eskola viittaa konstruktionistiseen käänteeseen ja siltä osin väite pitäneet paikansa.

Toisaalta taas monissa tapauksissa voidaan todeta päinvastaisesti eli teorian rooli on heikentynyt tai teorialla on tutkimuksessa päälleliimattu rooli. Olen perehtynyt verkkoon liittyviin tutkimuksiin ja opinnäytteisiin, enkä ole voinut välttyä havainnolta, että verkkoa lähestytään painokkaan pragmaattisista lähtökohdista. Erityinen vaara tässä on kadottaa yhteys muihin viestintätapoihin ja -käytäntöihin, sillä verkko yhteiskunnallisena ja sosiaalisena käytäntönä on historiallisen jatkumon tulosta, vaikka teknologia onkin uutta. Syitä käytäntöpainotteisuuteen on varmasti monia. Verkko on ilmiönä uusi, joten teorianmuodostus saattaa laahata perässä. Usein on myös tarve kehittää nopeita käytännön ratkaisuja, joita teoriapainotteinen tutkimus ei tuota. Lisäksi yleinen käytännön arvonnousu (vrt. Eskola 1997, 154) on omiaan edistämään myös – ja ehkä erityisesti – verkkotutkimuksen pragmaattisuutta.

Menetelmien määrä on kaikkiaan kasvanut niin laadullisen kuin määrällisen tutkimuksen parissa. Samalla tieteellisten menetelmien raja on hämärtynyt, mikä osittain johtuu pragmaattisten selvitysten lisääntymisestä. Toisaalta hämärtyminen liittyy kulttuuritutkimukseen, joka on tuonut väljyyttä empirisen tutkimuksen tekemiseen ja aineistosta tehtäviin tulkintoihin. Metodologinen moniarvoisuus ja -muotoisuus on tietysti ehdottoman tervetullut ilmiö, mikäli se rikastuttaa ymmärrystä viestinnällisistä ilmiöistä. Toisaalta on muistettava, että monimuotoisuus ei vielä takaa metodisesti laadukasta tutkimusta. Vaarana on Paul Feyerabendin (1978) puolustama metodologinen anarkismi. Feyerabendin teesit aiheuttivat vastalausemyrskyn hänen ehdotettuaan, että tieteellisten metodien ylivalta tiedon hankkimisessa pitäisi purkaa. Kuuluisa on *anything goes* -ajatus eli mikä tahansa menetelmä käy, jos sen avulla saadaan uutta tietoa ja uusia ideoita. Eskola (2003, 54–57) puolustaa Feyerabendin ajatuksia, mutta kehottaa lukemaan häntä provosoitumatta liioittelusta ja ärsytyksestä. Tärkeää on Eskolan (emt.) mukaan avoimuus erilaisille tavoille hankkia informaatiota: erilaisia tapoja ei pidä hylätä, vaikka ne eivät sopisikaan kulloiseenkin muodikkaaseen metodidiskurssiin – joskin tällä herkellä muodikasta metodidiskurssia on vaikea osoittaa.

Esimerkiksi verkkoon liittyvän tutkimuksen kohdalla on havaittavissa hyvinkin monimuotoista kirjoittelua ja toisinaan epäilee *anything goes* -ajattelun olevan hengissä. Näyttääkin siltä, että Feyerabendin ajatukset ovat edelleen ajankohtaisia pohdittaessa tieteellisen tutkimuksen luonnetta. Tuskinpa kukaan allekirjoittaa *anything goes* -vetoamista, mutta mihin raja vedetään: mikä on tieteellinen metodi ja mikä ei? Ja miten voidaan taata, että metodeita käytetään tieteellisesti pätevällä tavalla?

Lähteet

- Eskola, Antti (1994) Sosiaalititeen muuttuvat tekstit ja käytännöt. Teoksessa Weckroth, Klaus & Tolkki-Nikkinen, Mirja (toim.) *Jos A niin...* Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Antti (1997) *Jäähyväisluentoja*. Hämeenlinna: Otava.
- Eskola, Antti (2003) *Tiedän ja uskon*. Keuruu: Otava.
- Feyerabend, Paul (1978) *Against Method*. London: Verso.
- Töttö, Pertti (2004) *Syvällistä ja pinnallista: Teoria, empiria ja kausaalisuus* sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Vesala, Kari Mikko & Teemu Rantanen (2007) *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.